

Podle Vágnerové (in Říčan, Krejčířová a kol., 1995) lze pomocí tohoto testu hodnotit vývoj percepce, senzomotorické koordinace a jemné motoriky, orientačně i úroveň 23 mentálního vývoje. Kresba je hodnocena ze dvou hledisek: obsahového a formálního. Obsahový skóre (O-skóre) je odrazem kvality a počtu detailů v kresbě. Formální skóre (F-skóre) zachycuje celkové zpracování tématu: např. proporce částí těla, spojení jednotlivých částí, dvoudimenzionální provedení a symetrii obou polovin těla. Součtem obsahového a formálního skóru získáme celkový skóre.

Výsledky testu můžeme interpretovat následovně:

- celkový skóre je vysoký – takový výsledek je typický pro celkově vyzrálé a inteligentní děti, někdy také pro děti pečlivé, s velkou motivací ke kreslení (pro dívky)
- celkový skóre je nízký – takový výsledek je typický pro děti s ADHD a DMO, pro děti s nízkou úrovní rozumových schopností a pro děti s poruchami zraku; velké snížení celkového skóru je obzvláště charakteristické pro děti s kombinovaným postižením.
- O-skóre je vyšší než F-skóre – tento poměr je typický pro děti s organickým postižením CNS a pro děti s poruchami zraku a pohybovým postižením.
- F-skóre je vyšší než O-skóre – tento poměr charakterizuje děti s velmi nízkou motivací ke kreslení, děti s poruchami emocí, děti s poruchami adaptace a děti s psychickou deprivací.

„Ze zkušeností se škálou Goodenoughové vyplývá, že přemírou detailů, které znamenají zvýšení bodové hodnoty, se mohou vyznačovat některé kresby dětí se sníženou inteligencí a opačně že některé nadané děti mohou podat kresbu značně schématickou, která pak nedosahuje normy.“ (Švancara, 1974, s. 197)

Draw a Person Test (DAP)

První kresebnou tématickou technikou, kterou se budeme podrobněji zabývat je Draw a Person Test (DAP), kterou vytvořila v roce 1949 K. Machoverová. Jedná se o projektivní osobnostní test, který se používal spíše v diagnostice dospělých, ale je použitelný i u dětí. Úkolem zkoumané osoby je nakreslit úplnou postavu muže a ženy. Projektivní hodnocení kresby postavy vychází z předpokladu, že každý do své kresby promítá své základní pocity a postoje. Podle Vágnerové (in Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) je nutné zdůraznit, že vztahy mezi znaky v kresbě a psychologickými charakteristikami testovaných dětí nemusí být zcela jednoznačné, a proto na ně nelze usuzovat jen na základě kresby.

K testu je potřeba tužka a papír formátu A4. Dítě dostane pokyn, aby nakreslilo lidskou postavu. Když je hotovo, požádáme ho, aby nakreslilo ještě jednu postavu, ale opačného pohlaví než je ta, kterou nakreslilo jako první. Pohlaví u první postavy není dáno. Ve většině případů dítě kreslí postavu stejného pohlaví jako je ono samo. Kresba není časově omezena. Obvykle trvá 10 až 15 minut. Tuto metodu nelze aplikovat skupinově, je zaměřena na individuálně specifické vlastnosti jedince. V rámci skupiny by tak mohlo dojít ke zkreslení informací o jedinci – např. postup zobrazení postavy a projevy chování během kreslení. Jakmile je dítě s kresbou obou postav hotovo, následuje dotazování, které je zaměřeno na charakteristiku některé zobrazené postavy. Většinou se posuzuje ta postava, kterou dítě nakreslilo jako první, protože s tou se právě dítě ve většině případů identifikuje. Dítěte se např. ptáme kolik má postava let, co dělá, jakou 28 má náladu, co jí zajímá nebo si dítě může o postavě vymyslet krátký příběh. Zjištěné informace jsou cenné pro snadnější interpretaci kresby.

„Základem hodnocení je předpoklad, že při kresbě lidské postavy dochází k projekci

v tom smyslu, že dítě se s ní identifikuje a přičítá jí takové vlastnosti a znaky, které si myslí, že má ono samo, resp. ty, které by si mít přálo, a vzácněji i ty, které by mít nechtělo a obává se, že je má či může mít.“ Vágnerová (in Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, s. 288)

Projevit se může i odlišná varianta projekce, kdy se dítě může v kresbě identifikovat s jiným blízkým člověkem, např. s rodičem.

Kvalitativní hodnocení je možné provést pouze tehdy, pokud má dítě dostatečné kresebné dovednosti. Kresby jsou různě disproporční zejména u dětí předškolního a někdy i mladšího školního věku, děti s mentální retardací a s některým organickým postižením CNS. Takové nápadnosti však nemusí být projevem emočních obtíží nebo narušeného postoje, ale jen neschopností lépe kreslit.

Vágnerová (in Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) uvádí znaky dětské kresby lidské postavy, které mohou mít nějaký signální význam.

Pro potřebu své práce uvádíme následující znaky:

□ Velikost postavy: velmi malou postavu kreslí děti úzkostné s různými neurotickými rysy. Naopak velmi velká postava je typická pro děti, které mají sklon k sebeprosazování až k agresivním reakcím. Může být také signálem obtíží v sebepojetí nebo vztazích s prostředím, ve kterém dítě žije, např. se cítí potlačované nebo by chtělo zaujmout významnější pozici. Příliš velká postava může být jen projevem neschopnosti lépe koordinovat grafomotorický projev, což je typické pro mladší předškoláky nebo děti s nějakou poruchou jemné motoriky.

□ Nedostatečné, chybné spojení jednotlivých částí postavy může souviset s problémy sebepojetí nebo s poruchou pojetí vlastního tělového schématu. Takové kresby se mohou vyskytnout v době dospívání, kdy dochází k významným proměnám vlastního zevnějšku. Mohou být podmíněny i poruchami hybnosti nebo sexuálního zneužívání. Během interpretace znaků z kresby je nutná opatrnost a je třeba předem vyloučit, zda se nejedná o důsledek poruchy senzomotorické koordinace, hyperaktivity či nepozornosti. 29

□ Chybí podstatné části těla, např. hlava, končetiny, trup, rysy obličeje. Tyto znaky se vyskytují v kresbách dětí s emočními potížemi, s problémy sebepojetí a u dětí v akutních stresových situacích. Mohou být také projevem celkového fyzického vyčerpání, ale i bezradnosti a pocitu bezmoci. Tyto znaky se velmi často vyskytují v kresbách dětí, které trpí nějakým závažným psychickým onemocněním, např. schizofrenií.

□ Způsob zpracování jednotlivých částí těla. Signálem pro celkovou nevyrovnanost, emoční problémy nebo komunikační a adaptační potíže je nápadně malá či asymetrická hlava s nápadnostmi obličeje. Výrazné oči jsou např. považovány za signál paranoidních rysů. Nápadně velká ústa nebo výrazné zuby je možné interpretovat jako projev touhy ovládat okolí či jako tendence reagovat agresivně. Může to být i projev touhy na silnou potřebu slasti a uspokojení. Naopak potlačené rysy obličeje mohou signalizovat pocit nejistoty a méněcennosti.

Chybění trupu je typické pro vývojové období hlavonožce, je to vývojově podmíněný projev. Pokud se tak stane později, je to možný signál pro odmítnutí vlastního těla, které je z nějakého důvodu nepříjemné a obtěžující. Absence trupu se často vyskytuje v kresbě postavy u schizofreniků.

Paže a ruce spojují člověka s okolím. Komunikační problémy, strach a nejistotu mohou v kresbě signalizovat nápadně krátké a deformované ruce. Naopak velké paže a ruce mohou vyjadřovat skrytou potřebu agresivního jednání, ovládat

a získat dominantní pozici. Neuspokojená a vytěsněná potřeba se zde projevuje pouze symbolicky.

Nohy jsou symbolem rovnováhy, stability a opory těla. Pokud chybějí nebo jsou nějak zdeformovány, může to být signálem nejistoty, problému v sebepojetí či nestability rolí v nějaké sociální skupině. Totéž platí, když postava nestojí na zemi nebo nějakém předpokládaném podkladu. Šikmá poloha nakreslené postavy je jeden z projevů organického postižení CNS.

Oblečení odráží sociální konformitu, přijetí sociálních norem. Tento znak je rovněž vývojově podmíněn. Nápadně vyšrafované nebo vyčerněné oblečení může být signálem emočních rozlad, úzkosti a nejistoty. Nápadně nebo nedostatečně oblečené postavy se mohou vyskytnout u dětí zanedbaných, impulzivních a s nedostatečnými zábrany. Důraz na oblečení může být 30 projevem gender identity – např. u dívek nebo sociokulturním projevem, např. u romských dětí.

□ Způsob provedení kresby. Pro úzkostné děti s perfekcionistickým přístupem k úkolu, děti rigidní a depresivní, je typické nadměrně pečlivé provedení kresby s mnoha důkladně vykreslenými detaily. Postava bývá ovšem v těchto případech nakreslena ve strnulém postoji, se vzpřímenou hlavou, s nohama u sebe a pažemi u těla. Někdy může být nadměrné množství detailů kompenzací nedostatku kreativity u méně nadaných dětí.

□ Umístění postavy v prostoru. Nevyrovnané děti, s pocitem citové méněcennosti, ohroženosti a s problémy v sebepojetí, kreslí nápadně malé postavy, které jsou umístěny v rohu papíru. Nápadně velká postava, která přesahuje vymezený prostor je signálem pro nerespektování pravidel a požadavků okolí.

□ Kvalita čar. Nejisté, slabé a přerušované čáry nebo začernování, škrtnání a gumování se vyskytuje u dětí s emočním napětím, nepohodou či se specifickými emočními potížemi, jako je strach, úzkost, deprese a vztek. Kvalita obrysových čar postavy může být odrazem psychické bariéry mezi subjektem a prostředím. Tato bariéra může být vyjádřena i jinak, např. uzavřením postavy do nějakého prostoru.

Podle Vágnerové (in Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001) nebyl test DAP běžným způsobem standardizován a nebyla potvrzena jeho validita. Test kresby lidské postavy je vhodné použít jen jako součást testové baterie, a to tehdy, když je potřeba vyšetření osobnosti dítěte s emočními a adaptačními potížemi nebo když je podezření na vážnější duševní onemocnění. Hypotézy, které vycházejí z použití této metody, je nutné vždy nějakým způsobem ověřit. I přesto je vhodné hypotézy akceptovat a brát je jako významné podněty k dalšímu a zaměřenějšímu vyšetření.

1.6. Kresba a syndrom CAN

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte definuje Vágnerová (2008) jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné. Jde o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem.

Podle Petersonové a Hardina (2002, s.17) má využití kresby v případě syndromu CAN několik výrazných výhod:

- kreslení dětem umožňuje postupně vylíčit prožitek tak, jak jim to vyhovuje, a proto je zaujme snadněji než rozhovor s dospělým,
- stále více prací dokazuje, že děti cítí nevědomou potřebu znovu si odehrát trauma,

kteře prožily. Odehrávání v umělecké formě a ve hře je zdravé a pozitivní,
- kreslení umožňuje uvolnit napětí, neboť mentální energie dítěte je přeměrována od zvládnání silných emocí k soustředění na jejich výtvarné vyjádření,
- díky tomu dítě může své trauma nově pochopit a nahlédnout je z jiné perspektivy,
- nad tím, co dítě nakreslilo, se lze později společně zamyslet s ostatními, kteří zažili stejnou situaci.

Dítě nejčastěji poškozují rodiče eventuelně členové rodiny, pokud jsou k němu necitliví a bezohlední, nebo jej podřizují nebo využívají k uspokojení vlastních potřeb. Chování těchto dospělých lze chápat jako zneužití fyzické síly či psychické nadřazenosti a moci nad komplementárně podřízeným a závislým dítětem. 12

Indikátory emočního zneužití v kresbách

Koppitzová (1966) zdokonalila bodovací systém Goodenoughové a uplatnila jej na dětech s emočními a psychickými problémy. Kvantifikovala 30 různých indikátorů (např. chybí krk, chodidla, krátké paže, zuby, šilhající oči, maličká hlavička apod.). V kresbách dětí, u nichž byly zjištěny neuspokojivé osobní vztahy a citové problémy, se těchto 30 emočních indikátorů objevilo častěji, než v kresbách normálních dětí. Při porovnání 76 zdravých dětí ve věku od pěti do dvanácti let se shodným počtem stejně starých dětí z psychiatrické kliniky bylo u normálních dětí zjištěno 22 emočních indikátorů, kdežto u hospitalizovaných dětí se jich objevilo 166. Navíc 58 ze 76 zdravých dětí nenakreslilo vůbec žádné indikátory.

Validitu bodovacích systémů ověřovalo několik badatelů, kteří došli k závěru, že emoční indikátory se častěji vyskytují v kresbách lidské postavy u narušených dětí. V průběhu let se tedy systém Koppitzové stal standardem pro kvantitativní interpretaci kreseb.

Indikátory pohlavního zneužití v kresbách

Dětské oběti incestu mají málo vyvinuté ovládnání impulsů a ve svých kresbách zobrazují pohlavní znaky různoroději. S pomocí kritérií, která stanovila Koppitzová, se Hardin (2002) pokusil identifikovat indikátory, odlišující pohlavně zneužitá děti (ve věku od 6 do 10 let) od emočně narušených a normálních dětí ve stejném věkovém rozpětí. Prohlédl celkem 842 dětských kreseb lidské postavy ze tří různých skupin. V první skupině bylo 341 dětí, u nichž bylo potvrzeno pohlavní zneužití. Druhá skupina zahrnovala 252 dětí, které se ocitly v klinické péči kvůli emočním či behaviorálním problémům. Třetí skupina 249 dětí pocházela z běžné populace. Studie zkoumala počet a typ sexuálních indikátorů, přítomných ve všech skupinách dětských kreseb lidské postavy. Sedm sexuálních indikátorů se vyskytovalo výrazně častěji v kresbách pohlavně zneužitých dětí: explicitně vyvedené genitálie, zakryté genitálie, vynechání genitálních partií, vynechání střední části postavy, opouzďení, dokreslené ovocné stromy a postava opačného pohlaví než je dítě, které obrázek nakreslilo. Už přítomnost pouhého jediného z těchto indikátorů by měla upozornit na možnost pohlavního zneužití, a proto by měla následovat cílená lékařská prohlídka a pohovor s dítětem. 13

Indikátory tělesného týraní v kresbách

DiLeo (1970) stanovil několik indikátorů, jež se objevují ve výtvarných pracích tělesně a citově týraných dětí. Patřily k nim rozmetané části těla, groteskní, bizarní postavy, čmáranice přes nakreslenou postavu, přílišné stínování a strnulé robotické postavy. Dalším indikátorem mohou být například pilové/vyceněné zuby a X místo očí.

1.6. Kresba a syndrom CAN

Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte definuje Vágnerová (2008) jako poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které

vznikne v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti hodnoceno jako nepřijatelné. Jde o soubor negativních důsledků špatného zacházení s dítětem.

Podle Petersonové a Hardina (2002, s.17) má využití kresby v případě syndromu CAN několik výrazných výhod:

- kreslení dětem umožňuje postupně vylicit prožitek tak, jak jim to vyhovuje, a proto je zaujme snadněji než rozhovor s dospělým,
- stále více prací dokazuje, že děti cítí nevědomou potřebu znovu si odehrát trauma, které prožily. Odehrávání v umělecké formě a ve hře je zdravé a pozitivní,
- kreslení umožňuje uvolnit napětí, neboť mentální energie dítěte je přeměrována od zvládání silných emocí k soustředění na jejich výtvarné vyjádření,
- díky tomu dítě může své trauma nově pochopit a nahlédnout je z jiné perspektivy,
- nad tím, co dítě nakreslilo, se lze později společně zamyslet s ostatními, kteří zažili stejnou situaci.

Dítě nejčastěji poškozují rodiče eventuelně členové rodiny, pokud jsou k němu necitliví a bezohlední, nebo jej podřizují nebo využívají k uspokojení vlastních potřeb. Chování těchto dospělých lze chápat jako zneužití fyzické síly či psychické nadřazenosti a moci nad komplementárně podřízeným a závislým dítětem. 12

Indikátory emočního zneužití v kresbách

Koppitzová (1966) zdokonalila bodovací systém Goodenoughové a uplatnila jej na dětech s emočními a psychickými problémy. Kvantifikovala 30 různých indikátorů (např. chybí krk, chodidla, krátké paže, zuby, šilhající oči, maličká hlavička apod.). V kresbách dětí, u nichž byly zjištěny neuspokojivé osobní vztahy a citové problémy, se těchto 30 emočních indikátorů objevilo častěji, než v kresbách normálních dětí. Při porovnání 76 zdravých dětí ve věku od pěti do dvanácti let se shodným počtem stejně starých dětí z psychiatrické kliniky bylo u normálních dětí zjištěno 22 emočních indikátorů, kdežto u hospitalizovaných dětí se jich objevilo 166. Navíc 58 ze 76 zdravých dětí nenakreslilo vůbec žádné indikátory.

Validitu bodovacích systémů ověřovalo několik badatelů, kteří došli k závěru, že emoční indikátory se častěji vyskytují v kresbách lidské postavy u narušených dětí. V průběhu let se tedy systém Koppitzové stal standardem pro kvantitativní interpretaci kreseb.

Indikátory pohlavního zneužití v kresbách

Dětské oběti incestu mají málo vyvinuté ovládnání impulsů a ve svých kresbách zobrazují pohlavní znaky různoroději. S pomocí kritérií, která stanovila Koppitzová, se Hardin (2002) pokusil identifikovat indikátory, odlišující pohlavně zneužitá děti (ve věku od 6 do 10 let) od emočně narušených a normálních dětí ve stejném věkovém rozpětí. Prohlédl celkem 842 dětských kreseb lidské postavy ze tří různých skupin. V první skupině bylo 341 dětí, u nichž bylo potvrzeno pohlavní zneužití. Druhá skupina zahrnovala 252 dětí, které se ocitly v klinické péči kvůli emočním či behaviorálním problémům. Třetí skupina 249 dětí pocházela z běžné populace. Studie zkoumala počet a typ sexuálních indikátorů, přítomných ve všech skupinách dětských kreseb lidské postavy. Sedm sexuálních indikátorů se vyskytovalo výrazně častěji v kresbách pohlavně zneužitých dětí: explicitně vyvedené genitálie, zakryté genitálie, vynechání genitálních partií, vynechání střední části postavy, opouzďení, dokreslené ovocné stromy a postava opačného pohlaví než je dítě, které obrázek nakreslilo. Už přítomnost pouhého jediného z těchto indikátorů by měla upozornit na možnost pohlavního zneužití, a proto by měla následovat cílená lékařská prohlídka a pohovor s dítětem. 13

Indikátory tělesného týrání v kresbách

DiLeo (1970) stanovil několik indikátorů, jež se objevují ve výtvarných pracích

tělesně a citově týraných dětí. Patřily k nim rozmetané části těla, groteskní, bizardní postavy, čmáranice přes nakreslenou postavu, přílišné stínování a strnulé robotické postavy. Dalším indikátorem mohou být například pilové/vyceněné zuby a X místo očí.